

GORDON TURNBULL

Gevangen in je hoofd

Hoe verwerkt ons brein een trauma?

Proloog

Princess Alexandra- ziekenhuis, Royal Air Force Wroughton, Wiltshire, Groot-Brittannië

23 december 1988

Vanuit de verte zweefden flarden van Slades *Merry Christmas* de kamer in en een feestmuts van glimmend papier verscheen om de deur toen mijn secretaresse Carol haar hoofd naar binnen stak.

‘Gordon,’ zei ze, ‘er is telefoon voor je...’

Ik kon de ongedurigheid van de artsen en verpleegkundigen in de kamer voelen. Legerarts luitenant-ter-zee 1e klasse Price gromde even. David, die door de marine aan ons was uitgeleend, was een van de meest ervaren psychiaters van de afdeling. Ik had veel respect voor hem; dat hadden we allemaal. Hij was ook een van mijn beste vrienden. Maar geduld behoorde niet tot een van zijn kwaliteiten, vooral niet als hij ’s middags een partijtje golf had gepland.

‘Het is een sergeant der 1e klasse van de RAF,’ ging Carol verder. ‘David Whalley. Hij zegt dat hij je kent.’

Ik moest diep in mijn geheugen graven voordat ik het wist. Ik herinnerde me een beer van een vent, maar ik wist niet meer of we elkaar in Engeland of op Cyprus, waar ik een tijdje was gelegerd, hadden leren kennen. In elk geval was het jaren geleden. Whalley was een ware meester als het aankwam op het redden van mensen die in de bergen in nood waren geraakt.

Maar ik begreep niet waarom hij nu contact met me opnam. De blik op Carols gezicht gaf aan dat het dringend was.

Uit mijn ooghoek kon ik zien dat David Price op zijn horloge keek.

‘Kan ik hem niet terugbellen?’ Een telefoontje van een man die ik al tien jaar niet meer had gezien, kon toch zeker niet zo belangrijk zijn?

Carol nam haar papieren hoedje van haar hoofd en ik realiseerde me dat ze bijna in tranen was.

‘Hij belt vanuit Lockerbie...’

De sfeer in de kamer sloeg meteen om.

Carols kantoor was zo’n twintig meter verderop in de hal. Ik ben een meter vijftientig lang, en moest telkens bukken voor de papieren slingers om er te komen. Kerst is geen gemakkelijke tijd voor mensen die geestelijk niet in orde zijn. Vandaar dat we op de afdeling probeerden de juiste balans te vinden. Een vleugje feestelijkheid kan de stemming verbeteren; te veel ervan en we liepen het risico dat de patiënten zich dingen herinnerden die ervoor gezorgd hadden dat ze hier terecht waren gekomen.

De hoorn lag naast de haak. Een krant lag ernaast op het bureau. De foto onder de kop liet een verschrikkelijk beeld zien. Het was een luchtopname waarop de neus te zien was van een Pan Am 103-vliegtuig, de Clipper Maid of the Seas, die verwrongen op een Schotse heuvel lag.

Ik pakte de hoorn en ging zitten. ‘David?’

‘Gordon, goddank.’

Hij legde uit dat er in de stad slechts een handvol telefoons werkte. Er stond een ellenlange rij voor de telefoon die hij gebruikte. Hij moest het kort houden.

Bergreddingswerkersteams zijn de speciale eenheden van de RAF: de teams bestaan uit ongelooflijk taaie mensen die over het algemeen zijn gezegend met een gezonde dosis cynisme. David vormde hierop geen uitzondering. Hij had het allemaal gezien: van vingers en tenen die zwart waren geworden door bevriezing tot brokstukken van RAF-vliegtuigen en hun inzittenden die verspreid lagen over de meest onherbergzame landschappen.

Hij gaf leiding aan de vier RAF-bergreddingswerkersteams die samen het gebied rondom Lockerbie uitkamden op zoek naar overlevenden. Hij was toevallig gelegerd op de RAF-basis Leeming in North Yorkshire, mijn eerste legerplaats bij de RAF.

‘Er valt hier niets te redden, Gordon.’ Hij klonk volslagen uitgeput. ‘Het is afgelopen, hopeloos, een complete chaos.’ Ze vonden niets anders dan lijken en lichaamsdelen.

Hij vertelde me dat hij zich zorgen maakte over zijn jongens, vooral de jongsten onder hen. Hij ratelde maar door en was op bepaalde momen-

ten bijna onsamenhangend, maar ik luisterde zonder hem te onderbreken.

Er was daar iets gebeurd, iets wat hij in de vijftwintig jaar die hij in de bergen had doorgebracht nog nooit was tegengekomen. Hij zei het telkens weer, alsof het een mantra was.

‘Wat bedoel je?’ vroeg ik.

‘Alsjeblieft, Gordon... Ik heb je hier nodig zodat je kunt zien wat ik bedoel.’

Het viel niet mee voor David om het duidelijker te zeggen dan zo. Hij had alleen maar gezegd dat mensen dingen zagen, dezelfde dingen, en dat die dingen niet weg zouden gaan.

Ook al wist David niet welke krachten hem ertoe hadden aangezet om de telefoon op te pakken en mij te bellen, ik dacht dat ik het wel wist. Mijn keel kneep zich samen.

‘Hoe wil je het aanpakken, David?’ zei ik. ‘Over hoeveel mensen hebben we het?’

Honderdtwintig mensen, antwoordde hij. Ze gingen weer uiteen, terug naar waar ze mee bezig waren voordat ze het telefoontje van Lockerbie kregen. Ze gingen zich in gereedheid brengen voor de feestdagen op hun legerbases in de Britse bergregio’s, omdat er, ongeacht het weer, altijd wel een of andere idioot was die in zijn pyjama en op zijn gympies een berg ging beklimmen.

De RAF had vier bergreddingsbases: St. Athan in Wales, Stafford in het Peak District, Leeming in North Yorkshire en Leuchars in Schotland. David vroeg of we op 3 januari om de beurt ieder van de teams konden bezoeken als ze uit de bergen terugkwamen. Hij vroeg me of we ieder teamlid wilden debriefen.

Ik maakte aantekeningen terwijl hij sprak. Honderdtwintig mensen. Allemachtig... Ik deed mijn uiterste best om mijn gedachten voor me te houden. We hebben nog nooit zoiets gedaan en al helemaal niet op deze schaal.

Een groot aantal van de mensen in zijn team, geharde mannen die gewend waren om met moeilijke situaties om te gaan, had heel snel hulp nodig. En zo te horen was David een van hen.

1

De nalatenschap van het rode koekblik

Leith, Schotland
1955

In Leith, de vervallen haven aan de zuidkust van Firth of Forth en de meest noordelijke wijk van Edinburgh, begon mijn weg naar Lockerbie. Ik woonde er met mijn vader, moeder en mijn broertje Derek in een kleine huurflat in Dalmeny Street, net naast Leith Walk, vroeger de belangrijkste toegangsweg tussen Edinburgh en de haven.

Mijn voorschoolse jaren waren paradijselijk. Wij woonden op nummer 11 en de ene opa en oma woonden op nummer 21 in Dalmeny Street en de andere opa en oma op Easter Road, heel dicht in de buurt van de gewijde grond waarop de voetballers van de Hibs speelden. Verder van huis, in de exclusieve buitenwijken van Edinburgh, die ik af en toe zag als ik boven in de bus zat, stonden bungalows en villa's met keurig gemaaide grasvelden, huizen met hoge muren eromheen en waarschijnlijk goed verzorgde tuinen. We hadden geen auto; als we ergens naartoe moesten, gingen we te voet of namen de bus, tram of trein. Maar in die tijd had ik weinig nodig. De wirwar van straten en steegjes die Dalmeny Street omringden was avontuurlijk genoeg.

Mijn twee beste vrienden waren Johnny Hughes en Raymond Brown, die in de flat aan de overkant woonden. Zo nu en dan speelden we in onze 'achtertuinen', de binnenplaatsen waar waslijnen vol was hingen en die het middelpunt van de huurflats vormden. Maar als het even kon gingen we op verkenning uit. Iedereen in onze straat kende elkaar en het was normaal dat kinderen de hele dag buiten speelden, zelfs kinderen onder de vijf jaar. Het grootste risico dat Johnny, Raymond en ik liepen

was dat we een andere bende konden tegenkomen. Wij waren de Dalmeny Street-bende en onze ergste vijand was de Balfour Street-bende. De rivaliteit was enorm; we haatten elkaar. Ondanks het feit dat we vier, hooguit vijf jaar oud waren. Dit was echt; op leven en dood.

Onze haat was voornamelijk gericht op een jongen die Callum heette. Callum, met felrood haar en wangen vol sproeten, had een fiets met luchtbanden en zijwieltjes, waar we hem allemaal om benijdden. Hij was ook de leider van de Balfour Street-bende en groter dan Johnny, Raymond en ik samen.

In onze straat was er meestal genoeg te beleven. We hadden meneer Marshall en zijn krantenzaak, meneer Scott met zijn ijssalon en meneer Turkington met zijn snoepwinkel (hij verkocht ook het beste en grootste knalvuurwerk voor Guy Fawkes Night).

En op zaterdag waren er de wedstrijden van de Hibs.

Mijn opa werkte vroeger bij de toegangshekken van het Hibernian-stadion aan Easter Road. Als de wedstrijd eenmaal begonnen was, tilde hij ons over de hekken om zogenaamd naar het voetbal te kunnen kijken. Maar Johnny, Raymond en ik gingen er niet naartoe voor het voetbal; we waren daar om geld te verdienen.

Als de wedstrijd afgelopen was, verzamelden we de lege bierflesjes van de tribunes, stopten ze in boodschappentassen en brachten ze naar meneer Turkington, die naast de verkoop van snoep en vuurwerk ook de plaatselijke slijterij runde. We kregen wel een hele penny per flesje, en doordat ons uitstapje naar het stadion enkele tientallen flesjes opleverde, verworven we meestal een klein vermogen.

De Balfour Street-bende aasde op dit lucratieve handeltje en we hadden al onze slinkse trucs nodig om hen te vermijden, want we wisten dat we die jongens met stokken en stenen van ons af zouden moeten slaan als ze onze terugweg zouden ontdekken. Elke keer dat dit gebeurde, kregen we wat ons toekwam: we moesten onze postkoets beschermen tegen aanvallen van de rovende Apache-krijgers; we werden zeelui op koopvaardij schepen die terugschoten op de moffenvliegtuigen die ons konvooi wilden bombarderen; of Romeinse legionairs die zich verdedigden tegen barbaarse troepen. Het was geweldig spannend.

De andere plek waar we geheid de Balfour Street-bende tegenkwamen, was de Saturday Cinema Club en na zo'n sessie maakte ik voor het eerst kennis met een trauma.

Het was een geweldige ochtend geweest. De voorfilm was van Flash Gordon, die werd gevolgd door de hoofdfilm, een compleet avontuur van de Lone Ranger waarin onze held en Tonto een lynchpartij wisten te

voorkomen. We hadden nog nooit een lynchpartij gezien. Het woord maakte zelfs nog geen deel uit van onze woordenschat. Een arm, ongelukkig en volkomen onschuldig slachtoffer, een Mexicaan met een enorme sombrero, was opgepakt door een bende woedende boeren die vastbesloten waren hem van hun land te verdrijven. Precies op het moment dat hij opgehangen zou worden, schoot de Lone Ranger het touw door. Samen met Tonto rondde hij het af met enkele goed gerichte schoten en het was eind goed, al goed. We kletsten nog steeds opgewonden over de lynchpartij toen we de bioscoop uit kwamen en ik hoorde dat iemand zei hoe laat het was: bijna twaalf uur.

Johnny en Raymond hadden wat geld en ze waren het er allemaal over eens om dat aan een zak patat van drie penny bij meneer Scott te spenderen. Maar mijn moeder had me gezegd dat ik om twaalf uur thuis moest zijn, omdat onze vrienden, de McKenzies, kwamen lunchen. Ik was dus al te laat.

Normaal gesproken zou ik de veilige route naar huis hebben genomen, maar deze keer nam ik de korte weg via Balfour Street. Ik bleef echter op mijn hoede. Ik verkende het terrein van de vijand vanuit een veilig steegje voordat ik de straat over rende. Ik zuchtte van opluchting toen ik zonder te zijn achtervolgd de hoek omsloeg en zag een ander steegje, waardoor ik kon afsnijden en via de kerk in Dalmeny Street naar huis kon.

Ik sprong net langs de zijdeur van de kerk toen ik iets hoorde. Ik bleef staan en draaide me om. In de deuropening, verscholen in de schaduw, zag ik vier bekende figuren, een ervan was veel groter dan de andere drie.

Ik stond nog steeds als aan de grond genageld terwijl ik me afvroeg wat ze in vredesnaam in onze buurt deden, toen Callum tegen zijn handlangers schreeuwde: 'Pak 'm!'

Ze wierpen zich op me. Ik probeerde me te verzetten, maar het had geen enkele zin. Binnen enkele seconden hadden ze mijn beide armen op mijn rug gedraaid. Iemand bond toen een touw om mijn polsen.

Callum staarde me aan, terwijl hij op een stuk kauwgom kauwde. Hij zat schrijlings op zijn fiets.

'Wat doen jullie hier?' schreeuwde ik naar hem.

'Hou je bek,' spuugde hij me toe, net voordat een van zijn handlangers me een klap op mijn achterhoofd gaf.

Callum wees op het achterwiel van zijn fiets. 'Dit heb jij gedaan, ik weet dat jij het hebt gedaan, jij of een van die gore vriendjes van je.'

'Wat heb ik gedaan?'

'Dit.' Hij wees nog een keer. 'We hebben onze fietsen buiten de bio-

scoop laten staan. Ik weet gewoon dat jij het hebt gedaan. Of niet soms?’

Toen mijn ogen gewend waren aan het licht, kon ik zien dat zijn achterband plat was.

De beschuldiging was niet waar en dat zei ik ook tegen hem.

‘Ik hou niet van leugenaars,’ zei Callum, terwijl hij zijn fiets tegen de muur zette. Opnieuw probeerde ik los te breken, maar zijn vrienden hadden mijn handen stevig vastgebonden.

‘Wat gaan we hieraan doen, jongens?’ Callum liep met een enigszins zwierige tred op me toe, en zijn stem had een vreemde, nasale klank. Plotseling wist ik waar ik die eerder had gehoord.

Achter zijn rug haalde hij een stuk touw tevoorschijn. Er zat een grote knoop in. Ik zette grote ogen op. Zodra ik het zag, wist ik wat het was.

Ik schreeuwde, maar een van zijn maten sloeg zijn hand voor mijn mond en de kreet verstomde in mijn keel.

Callum liep terug naar de deuropening en keek naar boven. Ik volgde zijn blik. Boven zijn hoofd hing in de deuropening een balk. Het kostte Callum een paar worpen om het touw eroverheen te krijgen.

Ik keek naar de strop, die ronddraaide in de wind die door de steeg joeg, en ik keek naar Callum. Hij wenkte me dichterbij te komen.

Beelden van de man die ik zojuist in de bioscoop had gezien, flitsten door mijn hoofd. Ik wilde weer schreeuwen, maar Callums vriend hield zijn hand stevig om mijn mond geklemd.

Ze probeerden me op Callums fiets te laten staan, maar ik schopte in het rond en slaagde erin om de fiets tegen de grond te smijten. Onverstoorbaar kalm tilden ze me op; en deze keer slaagden ze erin om het touw om mijn nek te werken.

Paniek welde op in mijn borst en keel. Het touw sneed in mijn nek.

Ze lieten los en een angstaanjagend moment lang zweefde ik los door de lucht.

Toen schreeuwde Callum, en ik ving een vluchtige glimp van hem en zijn maten op terwijl ze de steeg uit renden, terug naar Balfour Street.

Het touw knapte en ik viel op de grond.

Ik viel met mijn hoofd op de trap van de kerk, maar ik voelde geen pijn. Iemand, het moest wel de Lone Ranger zijn, had me gered.

Ik keek op in het grimmige gezicht van agent Meekie.

Hij schudde zijn hoofd, raapte me op en zette me overeind. Voorzichtig haalde hij het touw van mijn nek. Ik kuchte een paar keer. Agent Meekie was onze wijkagent. Hij zei tegen me dat ik stil moest staan zodat hij het touw op mijn rug kon losmaken.

Ik wreef in mijn ogen. Toen ik ze weer opendeed, was agent Meekie

het touw dat om mijn nek had geschuurd aan het bekijken. Hij schudde nog steeds zijn hoofd. ‘Kinderen,’ mompelde hij binnensmonds.

Ik kwam tot het besef dat dit toch niet het Wilde Westen was.

Hij vertelde me dat je onmogelijk iemand kwaad kon doen door hem op te hangen met een half vergaan bindtouw. Hij trok aan de uiteinden om te laten zien wat hij bedoelde. Het touw brak weer.

Maar ik had het meegemaakt. Ik was ervan overtuigd dat ik dood zou gaan.

Die nacht, toen ik in slaap probeerde te komen, speelden steeds weer de beelden van Callum en zijn lynchbende als een film door mijn hoofd.

Ik was precies aan de verkeerde kant van het begin van het schooljaar geboren, dus toen Johnny en Raymond naar de lagere school gingen, bleef ik alleen achter en moest ik voor mezelf opkomen. De straten, mijn speelterrein, leken plotseling tot drie uur ’s middags verlaten, een magisch tijdstip waarop de school uitging en we verder konden met onze avonturen. Maar het was niet meer hetzelfde. Ik verlangde ernaar om naar school te gaan zodat ik ook met de pret mee kon doen. Ik wilde ook leren over de wereld waarvan ik in de Saturday Cinema Club een glimp had opgevangen.

Toen ik eindelijk naar school mocht, praatte ik veel. Dit kwam niet omdat ik problemen zocht, maar omdat mijn leraren mijn vragen niet beantwoordden. Ik vroeg het aan iedereen die het misschien kon weten, vooral de kinderen om me heen.

Uiteraard maakte ik me er bij de leerkrachten niet geliefd mee, die wilden de orde in de klas bewaren. Voor één leerkracht in het bijzonder, juffrouw Roberts, een grijscharige, oude vrijster met een vlinderbril en een prominente wrat op haar kin waarop haren uitstaken, was het zo’n aanval op haar autoriteit dat ze me constant in de gaten hield.

Elke dag weer liep ik de trappen op naar het kantoor van de directrice. Het was altijd hetzelfde liedje. Boven aangekomen draaide ik me om en dan was er een deur achter in de hal, waar de verf van afgebladderd was op de plek waar generaties jongens met hun schoenen tegenaan geschraapt hadden.

Mevrouw McGregors naam stond in zwarte letters op een bordje dat aan twee haakjes hing.

‘Kom binnen!’ zei ze dan.

Op deze dag draaide ik aan de deurknop en duwde de deur open. De directrice van de Lorne Street-school werkte met het raam open en het was ijskoud in de kamer. Het oude, rode koekblik stond op me te wach-

ten naast een stapel boeken op de rand van mevrouw McGregors bureau. Ik kreeg een wee gevoel in mijn maag. Ik slikte, maar het gevoel wilde niet weggaan.

Mevrouw McGregor keek op. Haar bril balanceerde op het puntje van haar neus. Ze keek me aan met een mengeling van medelijden en teleurstelling.

‘Gordon Turnbull,’ zei ze, terwijl ze haar hoofd schudde. ‘Wat heb je erover te zeggen?’

Ik had geen idee.

‘Kom eens dichterbij en doe je kin omhoog, jongen, handen op je rug.’

Ik deed wat ze zei.

‘Wat heb je erover te zeggen?’ vroeg ze weer.

‘Ik heb gepraat tijdens de les, mevrouw McGregor.’

De grote wijzer van de wandklok, die zo groot was als een bord, tikte een minuut weg. Mevrouw McGregor bleef me aanstaren.

‘Dit is al de tweede keer vandaag,’ zei ze uiteindelijk, terwijl ze zich omdraaide om op de klok te kijken, ‘en het is nog niet eens lunchtijd. Hoe vaak heb ik je nu al gezegd, Gordon Turnbull, dat er een tijd en plaats is voor praten? Ik tolereer geen wangedrag op mijn school. Begrijp je dat?’

Ik knikte.

‘Zeg op, jongen. Begrijp je me?’

‘Ja, mevrouw McGregor.’

Maar eerlijk gezegd begreep ik het niet echt. Als ik iets naar juffrouw Roberts had gegooid, dát was pas ondeugend. Als ik haar een domme koe had genoemd of mijn tong naar haar had uitgestoken, dat was pas écht ondeugend geweest. Maar dat had ik niet gedaan. Wat ik wel had gedaan, was vragen stellen, omdat mijn hoofd er vol mee zat. Ik was zes. Ik wilde leren, en toen juffrouw Roberts niet wist hoe de derde ster heette, die ’s nachts rechts aan de hemel boven Leith stond of hoe ver Neverland vanaf dat punt was, had ik het gevraagd aan mijn vrienden Campbell Tucker en Jennifer Traynor. En toen was ik in de problemen geraakt.

Mevrouw McGregor wees naar het rode blik en zei dat ik het moest pakken.

Ik pakte het op en liep weer naar haar terug.

Toen ik de klas binnenkwam, daalde er een stilte neer. Als het rode blik in het klaslokaal was, kon je een speld horen vallen.

Juffrouw Roberts stond op de verhoging voor het schoolbord. In tegenstelling tot mevrouw McGregor was haar gezicht allesbehalve zacht. Ik vroeg me af hoe ze ter wereld was gekomen. Ze had aan mijn vader lesgegeven en dus wist ik dat ze oud moest zijn.

‘Maak het blik open, jongen.’

Ik haalde het deksel eraf en zette het blik op haar bureau. Daarin lag de als een slang opgerolde riem.

Ze vroeg me om de riem uit het blik te halen en aan haar te geven.

Het blik was net zo koud als mevrouw McGregors kamer. De gesp rinkelde toen ik de riem aan haar gaf. Ze pakte hem van me aan en rolde hem uit.

De rode striemen van de vorige keer zaten nog op mijn huid. Ik beet op mijn lip. De pijn zou ondraaglijk zijn, maar wat er ook gebeurde, ik zou niet huilen.

Er zat een ritueel aspect aan de ceremonie van het rode koekblik, dat in meer verlichte tijden nooit getolereerd zou worden. En gelukkig maar, want op mij had het een indringend effect. Soms werd ik twee of drie keer per dag naar mevrouw McGregor gestuurd en meestal resulteerde dat in een pak slaag. Het ergste was dat ik echt niet begreep wat ik verkeerd deed.

De vrijheid die ik had ervaren in de straten van Leith, waar nieuwsgierigheid over wat er om de hoek lag en het besef dat er in de wereld wonderen waren die mijn wildste fantasieën te boven gingen werden aangemoedigd, werd op school plotseling en gewelddadig ingeperkt. De vrijheid werd vervangen door een regime waarbij, in elk geval in mijn kinderlijke beleving, de leraren straffen uitdeelden.

Als mijn eerdere ervaring bedoeld was om te leren dat er in de buitenwereld, ver weg van huis, een duistere kant bestond, dan werd deze al snel versterkt door andere, verborgen gevaren.

Toen ik zes was, kreeg mijn broer Derek, die drie jaar jonger was dan ik, polio. Onmiddellijk na de diagnose werd hij opgenomen in het Edinburgh City-ziekenhuis, de aangewezen plek om besmettelijke ziekten te behandelen. Ik werd in quarantaine geplaatst. Ik mocht niet naar school.

Toen ik mijn vrienden het hardst nodig had, kon ik hen niet bereiken.

Gelukkig herstelde Derek volledig.

Op een nacht, een aantal weken nadat hij thuis was gekomen, probeerde ik de slaap te vatten terwijl ik naar het geluid van mijn broertjes ademhaling luisterde en mijn best deed niet te denken aan de twee keer dat ik hem in het ziekenhuis had gezien. Vaker mocht ik hem niet bezoeken in verband met infectiegevaar. Ik was doodsbenuwd dat hij misschien voor altijd werd opgesloten in wat mijn ouders een ‘ijzeren long’ noemden.

Ik werd me bewust van de gedempte stemmen van mijn ouders in de kamer naast die van mij. Ze spraken over Derek. Ik sloop uit bed en liep

op mijn tenen door de gang en drukte mijn oor tegen de deur van de kamer naast de keuken, waar we aten en als gezin samen naar de radio luisterden.

Mijn moeder had het over de chocolade- en frambozensauzen van meneer Scott en gaf die de schuld van Dereks ziekte.

Ik was hier meteen geschokt en gefascineerd door. Geschokt over het feit dat een onschuldige plek als de ijssalon van meneer Scott zo iets als de ziekte van mijn broer had kunnen veroorzaken; gefascineerd doordat een plek die ik zelf echt kende verantwoordelijk kon zijn voor iets wat mijn moeder omschreef als – en haar stem haperde toen ze het zei – een ‘epidemie’. Het had alle kranten gehaald en we hadden er zelfs op de radio over horen praten.

Ik had geen idee wat een epidemie was, maar zodra ik terug mocht naar school zou ik het vragen.

Toen ik acht jaar was, ging juffrouw Roberts met pensioen en ze werd vervangen door een jonge, energieke lerares die rechtstreeks van de opleiding kwam. Ze heette juffrouw Sprunt. Als juffrouw Roberts verantwoordelijk was voor mijn kennismaking op jonge leeftijd met trauma, dan was het Katharine Sprunt die me kennis liet maken met iets wat net zoveel invloed had: het idee dat je inspiratie kunt putten uit de dingen om ons heen, en nog belangrijker, dat deze dingen op een zeer buitengewone manier zelf een indruk op ons kunnen achterlaten.

Kort nadat ze onze klassenlerares was geworden, nam juffrouw Sprunt ons mee op excursie naar Kelvingrove Art Gallery and Museum. Dat was waarachtig een groot avontuur, waaronder een treinreis van station Waverly helemaal naar Glasgow.

Toen we in het museum waren – zo groot als een paleis met torens en hoge boogramen – verdeelde juffrouw Sprunt ons in groepjes en stuurde ons verschillende kanten op. We moesten een schilderij zoeken dat we ontzettend mooi vonden en waarover we de volgende dag op school moesten schrijven.

Over één ding had ze gelijk: het museum was een spannende plek, vol opgezette dieren en ingewikkelde machines. De collectie werd tentoongesteld in lange gangen met hoge plafonds. Andere gangen leidden overal en nergens heen en al snel verdwaalde ik en raakte de anderen kwijt.

Ik besepte razendsnel dat ik als het om kunst ging niet dezelfde smaak had als juffrouw Sprunt. De enige schilderijen die ik zag waren portretten van streng kijkende mannen. Sommigen waren landheren, anderen waren Schotse koningen. Ze keken net zo verveeld als ik was. Ik gaf al gauw

de brui aan de opdracht en ging op zoek naar de glazen vitrines waarin vreemd uitziende insecten uitgesteld waren.

Plotseling bleef ik stokstijf staan, recht voor het vreemdste schilderij dat ik ooit had gezien. Het was enorm, nog groter dan mijn vader, en net zo breed als ik lang was.

Het was Jezus aan het kruis, maar het kruis was niet in de grond gestoken; het hing in de lucht, die inktzwart was, en ik keek neer op Jezus' hoofd alsof ik samen met hem door de lucht zweefde. Onder hem was een meer met aan de oever ervan een roeiboot. Op de achtergrond waren bergen en een smal streepje bleke lucht. Terwijl ik het aandachtig bekeek, leek het bijna alsof het kruis en Jezus bewogen, alsof ze opstegen in de zwarte lucht. Ik had nog nooit zoiets gezien. Ik kon mijn ogen er niet van afhouden.

'Ga je over dit schilderij schrijven?'

Juffrouw Sprunt stond achter me.

'Waarom zweeft het kruis in de lucht, juffrouw? Waarom zitten er geen spijkers in Jezus' handen? Waarom zit er nergens bloed op hem?'

Ze glimlachte en vertelde me dat het was geschilderd door een Spaanse kunstenaar, een man die Dalí heette. Zijn schilderijen kwamen vaak tot hem via zijn dromen. Op dit schilderij wilde Dalí niet dat bloed, spijkers of doornen zijn beeld van perfectie, van een perfecte Jezus in een perfecte wereld verpestten. Zijn droom vertelde hem ook hoe het kruis geschilderd moest worden: niet in de grond, maar zwevend door de lucht.

'Ik denk dat het over vrijheid gaat,' zei ze. 'De vrijheid om te zijn wie je wilt zijn.' Ze knielde voor me neer. 'Wat betekent het voor jou, Gordon?'

Ik keek haar bevreemd aan. 'Wat bedoelt u, juffrouw?' We hadden gelezen over Paulus en zijn visioen van Jezus op de weg naar Damascus. Bedoelde juffrouw Sprunt dat soms? Had Jezus tegen me moeten praten vanaf het schilderij? Ik hoopte van niet. Ik vond het erg mooi, maar hierdoor ging ik niet meer in hem geloven dan toen ik vanochtend van huis ging. En het praatte zeer zeker niet tegen me.

Ik staaarde haar aan. Ik was bang dat ik haar teleur zou stellen.

'Het spijt me, juffrouw Sprunt, ik begrijp het niet.'

'Dat maakt niet uit,' zei ze. 'Dit is geen test. Welk gevoel krijg je erdoor?' Ze glimlachte weer en ik besepte hoe aardig ik haar vond.

Ik deed mijn ogen dicht en het gewicht van twee jaar in de klas van juffrouw Roberts viel van mijn schouders. Ik voelde dat er iets anders voor in de plaats kwam.

Vrijheid.

Vrijheid die ik had gekend op straat voordat ik naar de Lorne Street-

school ging. Voordat ik de pech had om juffrouw Roberts tegen te komen.

‘Alsof ik alles kan doen,’ vertelde ik haar. De woorden rolden uit mijn mond, alsof ik me ook in een droom bevond.

Toen ik mijn ogen opendeed, glimlachte juffrouw Sprunt nog steeds.

‘Ik hoopte al dat je dat zou zeggen.’

Ik kocht een ansichtkaart van het schilderij en nam hem mee naar huis. Elke keer dat ik ernaar keek, moest ik denken aan de woorden van juffrouw Sprunt.

Vrijheid.

Fantasie was goed, vertelde ze me. Dalí’s schilderij van Jezus aan het kruis was voortgekomen uit zijn fantasie en op de een of andere manier had hij mij daarmee geïnspireerd.

Het was nooit mijn bedoeling om psychiater te worden. Ze zeggen wel dat geneeskunde een van de meest artistieke wetenschappen is en de meest wetenschappelijke kunst, en dat was dan ook de kern van mijn dilemma toen ik een carrière moest kiezen. Ik ben een polyhistor: ik wil alles overal van weten. Als ik over mijn toekomst net zo’n laissez-faire-houding had gehad als een hoop andere mensen in de swingende jaren zestig, had ik op de middelbare school een combinatie van kunst- en bètavakken gevolgd.

Ik vond het leuk om vreemde talen te leren, vooral Spaans, de taal van Dalí, vanwege de aanlokkelijke mogelijkheid om naar het buitenland te kunnen reizen en echt met de mensen daar te kunnen praten. Maar in plaats daarvan werd ik aangemoedigd om me op de wetenschap te richten. En dit leidde me op zijn beurt weer naar een studie geneeskunde.

In 1967 ging ik geneeskunde studeren aan de Edinburgh University. Ik had zes jaar doorgebracht op een geweldig instituut in Edinburgh, de George Heriot’s-school, waar de leraren een hoop moeite deden om hun leerlingen nieuwsgierig te maken naar het leven; een absoluut paradijs voor een irritante veel-willen-weter als ik. Vervolgens studeerde ik de verplichte zes jaar aan de universiteit, drie ervan waren gewijd aan theorie, de rest aan coschappen. Die waren voor geneeskundestudenten verplicht voordat ze konden afstuderen en assistent-arts werden in een ziekenhuis.

Tijdens de coschappen maakten we zoals alle studenten medicijnen kennis met de algemene geneeskunde en chirurgie om vervolgens de meer gespecialiseerde disciplines te leren kennen, waaronder een korte cursus psychiatrie. Op de eerste dag van mijn zesweekse stage op de psychiatri-

sche afdeling in het Royal Edinburgh-ziekenhuis stond ik in de rij van de kantine om een kop koffie te halen, toen ik me omdraaide en een vaag bekend gezicht zag in de rij achter me. Deze man was een behoorlijk stuk kleiner dan ik, ongeveer een meter tweeënzeventig, en hij had zwart, golvend haar met doordringende, donkere ogen. Ik praat normaal gesproken niet met mensen als ik in een rij sta, maar ik had een van die momenten, misschien door het gebrek aan slaap waar wij als studenten door studie, werk en de onvermijdelijke feesten aan leden. Ik kende zijn gezicht, maar kon hem niet plaatsen. Ik werd er gek van.

Ik stopte mijn dienblad onder een arm en stak mijn hand uit. ‘Gordon Turnbull,’ zei ik, terwijl ik aarzelend glimlachte. ‘Kennen wij elkaar niet?’

‘Als je het zo wilt noemen,’ antwoordde hij, terwijl hij verbaasd zijn hoofd schudde. ‘Ik ben een studiegenoot van je. De Yank?’

Het gesprek had op dit moment alle kanten op kunnen gaan. Als Greg Vagshenian een ander soort mens was geweest, had op dat moment onze relatie weer beëindigd kunnen zijn. Er waren, g $\acute{e}$ nant genoeg, slechts tien studenten in onze groep, geen wonder dat ik hem herkende.

Gelukkig nam Greg het me niet kwalijk. Hij schudde hartelijk mijn hand en smoorde mijn verontschuldigen in de kiem.

Gebaseerd op het weinige dat ik al wist over psychiatrie, had ik er nooit aan gedacht om er mijn vak van te maken. Mijn medestudenten geneeskunde die door dit vakgebied werden aangetrokken, hadden de neiging om hun haar te laten groeien en het ‘wannabe-psychiater-uniform’ aan te trekken, dat bestond uit een bruin ribfluwelen jasje met leren elleboogstukken, en een pocket van Sartre of Camus uit hun zak te laten steken, met de cover naar buiten zodat iedereen die kon zien. Ik was meer van het bier zuipende, rugbyspelende soort en ik had toen al mijn pijlen gericht op chirurgie.

Greg, zo vertelde hij me, wist van meet af aan dat hij psychiater wilde worden. Hij zat op Yale Medical School, maar had ervoor gekozen zijn ‘keuzevak’ – de studieperiode buiten de campus – in Edinburgh te volgen. Hij was een eerstegeneratie-Amerikaan, de zoon van Armeense ouders die ontsnapt waren aan vervolging in Turkije. In de korte tijd dat we in de rij in de kantine kletsten, besepte ik dat ik nog nooit iemand zoals hij had ontmoet. Hij was levendig, open en vol enthousiasme.

‘En wat vind je er tot nu toe van?’ vroeg hij me, toen we met onze koffie in de hand naar de afdeling terugliepen.

‘Te vroeg om er op de eerste dag iets van te zeggen, maar ik denk niet dat dit iets voor me is.’

‘O nee? Waarom niet?’

‘Te veel aanstellers.’

‘Aanstellers?’

‘Je weet wel, van die Jean-Paul Sartre-types.’

Hij moest lachen. ‘Wat wil je dan wel doen?’

Chirurgie, vertelde ik hem, en niets anders.

‘Je loopt niet echt warm voor psychiatrie, of wel?’

Ik schudde mijn hoofd.

‘Oké, ik wil je iets vragen,’ zei hij. ‘Hoe lang kennen we elkaar nu?’

Ik keek nogal afwezig op mijn horloge. Ongeveer tien minuten, zei ik hem, terwijl ik niet zeker wist waar dit naartoe ging.

Hij knikte. ‘En hoe vind je dat we met elkaar opschieten?’

Ik had gehoord dat Amerikanen direct waren, maar dit was wat anders. Met zijn donkere ogen bestudeerde hij mij aandachtig.

‘Ik zou zeggen dat we het best goed met elkaar kunnen vinden, of niet soms?’ Toen ik me plotseling realiseerde hoe hoogdravend ik overkwam, hield ik meteen mijn mond. Ik bleef staan. Greg ook.

Het vreemde was dat, hoewel ik slechts een paar minuten met Greg had gekletst, het leek alsof ik hem mijn hele leven al kende, alsof we gelijkgestemde geesten waren. Het was werkelijk een van die gelegenheden waarbij je meteen affiniteit voelt met iemand, nog voor de gebruikelijke, sociale interactie. Het was alsof ik in het gezelschap was van een oude vriend, iemand die ik al jaren kende.

Later kwam ik erachter dat er een reden voor was. Gregs ouders waren zeer beschermend geweest en hielden hem als kind nagenoeg voortdurend in het oog. Zelfs toen hij begin twintig was, hielden ze hem continu in de gaten – het resultaat, zo legde hij uit, van de ervaringen uit hun thuisland, waar Armeniërs altijd achteromkeken om te zien waar de Turken waren.

Deels om los te breken uit deze beschermende greep pakte hij de kans om in het buitenland te studeren met beide handen aan. Er was geen psychiater voor nodig om de overeenkomsten te zien tussen Gregs beperkte speelruimte en mijn vroege ervaringen met juffrouw Roberts. Haar pogingen om mijn expressievrijheid in te dammen vormden een andere, maar vergelijkbare beperking.

‘Nou,’ zei Greg, terwijl hij me aandachtig over de rand van zijn koffiemok aankeek, ‘zo te zien heb je inderdaad nog iets anders te zeggen.’

Dat was ook zo. En deze keer vertelde ik hem de waarheid.

‘Aha!’ zei hij. ‘Dat is interessant.’

‘O ja?’ We liepen weer verder.

Hij knikte en begon met zijn vrije hand energieke en enigszins gekke gebaren te maken tussen hem en mij. ‘Dat voelde ik nou ook, zodra we in gesprek raakten. Een band.’ Hij glimlachte. ‘Nu maar hopen dat het geen “reactievorming” is.’

‘Een wat?’

‘Dat is psychologentaal. Eigenlijk is het een zelfbeschermingsmechanisme. Stel dat je op een feestje bent met je vriendin en na een tijdje dwaal je wat af en begin je te praten met een bloedmooi meisje in een rode jurk met een prachtig figuur. Dan duikt je vriendin plotseling weer op en tot je verbazing is ze ongelooflijk aardig tegen dit meisje... Dat is een reactievorming.’

‘Je bedoelt dat je vervelende gevoelens over iemand verbergt door overdreven aardig te doen? Dat lijkt mij iets in de normale menselijke natuur.’

‘Dat is ook zo. En het gebeurt meestal op een diep onderbewust niveau. Als je iemand voor het eerst ontmoet, schat je onderbewustzijn de andere persoon op veel niveaus in en dat gebeurt allemaal in een fractie van een seconde. Maar je beoordeelt álles, de toon van iemands stem, zijn manieren, de manier waarop hij naar je kijkt, het hele plaatje, en op een onderbewust niveau heb je al een besluit genomen. Als je onderbewustzijn besluit dat je die persoon eigenlijk niet aardig vindt, kan dat er ook toe leiden dat je dat feit probeert te verbergen door te overcompenseren.’

‘En je dacht dat dat misschien verklaart waarom we... een band voelen?’ Het klonk me een beetje vreemd en Californisch in de oren. Maar een deel van me was wel geïntrigeerd.

Hij riskeerde een slokje koffie terwijl we nog steeds doorliepen.

‘Weet je, Gordon. Ik vind dat je eruitziet als een normale kerel. Je hebt de bouw van een quarterback. Je houdt overduidelijk van sporten en het zou me helemaal niet verbazen als je de weinige vrije tijd die we hier hebben op en neer wandelt over de bulten die hier voor bergen doorgaan. Maar onder al dat stoere, boerse uiterlijk van je zit een onderzoekende, gevoelige kant waar je niet zo zeker van bent. Aanstellers met boeken van Sartre en Camus onder de arm geklemd? Dat is nou een klassiek geval van reactievorming, vriend.’

Hij trok een wenkbrauw naar me op. ‘Ben je nog steeds vastbesloten om chirurg te worden?’

We waren bij de collegezaal aangekomen. Onze medestudenten zaten al op hun plek.

Ik keek mijn nieuwe vriend aan en schudde mijn hoofd. Toen barstte

ik in lachen uit. ‘Ga je me nu vertellen dat jij denkt dat ik een carrière voor me heb in de psychiatrie?’

Greg trok weer zijn wenkbrauw op en keek me recht in de ogen. ‘Ik denk het niet alleen,’ zei hij, ‘ik weet het wel zeker. Het woord “psychiater” staat op je voorhoofd gedrukt.’

2

Onszelf zien zoals anderen ons zien

Een van mijn medische mentors tijdens mijn geneeskundestudie was Tony Gunn, een man met een behoorlijke faam binnen de medische professie. Hij leek mij het ideale voorbeeld van wat ik wilde worden: een topchirurg. Ik genoot enorm van de lessen van Gunn. Hij liet ons hard werken, maar was zo enthousiast dat het ons niet uitmaakte. We aanbaden hem. Toen ik me oriënteerde voor mijn eerste stage, leek het me daarom niet meer dan logisch dat ik een aanvraag indiende om voor zijn ‘toko’, zijn chirurgische afdeling, in het Bangour General Hospital in West Lothian te gaan werken.

Het ziekenhuis bestond uit een verzameling portakabins die tijdens de oorlog als tijdelijke oplossing waren neergezet, maar die er vijftientig jaar later, toen ik aan mijn eerste stage begon, nog steeds stonden. Toch was ik, ondanks het armoedige uiterlijk, ontzettend enthousiast. Na de eerste drie jaar geneeskunde nam ik dienst bij de Royal Air Force als officier in opleiding en ik zag de weg helder en duidelijk voor me: ik keek uit naar de uitdagingen en kansen die er als RAF-chirurg op mijn pad zouden komen.

Maar het liep niet helemaal zoals ik had verwacht.

In de operatiekamer kon Tony Gunn zich als een monster gedragen. Geregeld, wanneer we het 't minst verwachtten, ontplofte hij. Deze uitbarstingen waren niet altijd op mij gericht, maar vaker wel dan niet was ik degene die zich in de dichtstbijzijnde vuurlinie van Gunn bevond. Meestal was de aanleiding van deze uitbarstingen zo futiel dat anderen die niet eens opmerkten; en nog vaker was er helemaal geen aanwijsbare reden voor.

Het was een understatement als je zei dat dit een schok voor me was.

Als geneeskundestudent wilde ik niets liever dan net zo worden als Tony Gunn. Maar na tien weken als arts-assistent in Bangour had Gunns gedrag de glans van mijn ambities afgehaald. Het maakte me zo kwaad en gefrustreerd, dat ik besloot er iets aan te doen. Ik ging naar de decaan van de medische faculteit op mijn alma mater, de Edinburgh University Medical School.

Dat bracht me regelrecht terug naar mijn geliefde oude schoolterrein: als je naar het kasteel keek lag Heriot's aan de ene kant van Lauriston Place en Edinburgh Royal Infirmary en de Medical School lagen aan de andere kant. Door het besef dat ik twee keer zes jaar – in totaal twaalf jaar – op deze plek zou moeten doorbrengen, besloot ik bij de RAF te gaan. Ik kon geen betere manier bedenken om me van een aantal van deze instellingen los te maken. Via de RAF, zo had ik bedacht, kon ik mijn droom om iets van de wereld te zien waarmaken.

Voordat ik naar de decaan ging, won ik inlichtingen in en ik kwam erachter dat ik het verplichte halfjaar als arts-assistent kon opdelen in twee keer drie maanden. Deze mogelijkheid gaf me de vrijheid om mijn licht elders op te steken, weg van de tirannieke sfeer rondom Gunn. Het probleem was alleen dat dat op korte termijn geregeld moest worden: er waren nergens vacatures. Ik had het advies van de decaan nodig en uiteindelijk zijn zegen, wat ik ook besloot.

De decaan zat aan een groot, victoriaans bureau. Hij keek me over zijn halve brilletje landerig aan toen ik aan de lange mars door de kamer naar zijn bureau begon. De geur van boenwas werd plotseling vervangen door stof en de muffe lucht van oude boeken die op de planken langs de vier wanden stonden.

De decaan bestudeerde wat aantekeningen en kondigde met strenge, monotone stem aan dat hij begreep dat ik problemen had met meneer Gunn. Hij vroeg of ik nader kon uitleggen wat de aard van het probleem was.

Ik kuchte nerveus. Ik vond het niet prettig om vuile was over Gunn buiten te hangen, maar ik had het gevoel dat ik in de val zat en dat vertelde ik hem.

‘In de val?’

Ik knikte. ‘Ik heb het gevoel dat ik weg moet. Ik wil chirurg worden, maar ik moet mijn enthousiasme weer terug zien te krijgen. Ik begrijp niet waar deze irrationele woede-uitbarstingen vandaan komen. Dat begrijpt niemand.’

‘Irrationeel?’ vroeg de decaan.

Ik vertelde hem dat ik ze zo ervoer, hoe iedereen het ervoer.

‘Wat wil je dat ik eraan doe?’

Ik vertelde hem mijn dilemma. Ik wilde zo snel mogelijk naar een andere plek om mijn arts-assistentchap af te maken, maar dat kon niet omdat alle plaatsen bezet waren. Als ik bleef en daarna voor nog eens een halfjaar ergens anders arts-assistent zou worden, zou ik me de woede van de RAF op mijn hals halen, die stond te trappelen om alle cadetten binnen te houden vanwege het tekort aan medisch personeel.

‘Je moet geen arts willen zijn als je er geen plezier in hebt,’ verklaarde de decaan, terwijl hij zijn bril afzette en hem met een gedecideerd gebaar in zijn borstzakje deed. ‘Het is een roeping. Je moet zeker weten welke kant je op wilt binnen de geneeskunde, Turnbull. De keus is nooit gemakkelijk. Je moet van hard werken houden, anders zul je voor een verschrikkelijk dilemma worden geplaatst, de eisen zullen buitensporig zijn. Je zegt dat je door meneer Gunns... gedrag onzeker wordt. Klopt dat?’

Ik hield mijn gezicht in de plooi, maar vanbinnen schreeuwde ik het uit. Hij had het begrepen.

‘Ja,’ zei ik eenvoudigweg.

‘Ik zal erover nadenken,’ zei de decaan. Hij stond op en legde vaderlijk een hand op mijn schouder. ‘Maak je geen zorgen, jongen. We bedenken wel iets.’

Vol hoop reed ik terug naar Bangour, dat ongeveer halverwege Glasgow lag. Ik moest plotseling denken aan het schilderij van Dalí dat in de Kelvingrove Gallery hing. Terwijl ik over de weg stoof, leken de wegwijzers langs de weg naar Glasgow een goed voorteken.

Terug in het ziekenhuis hoorde ik echter, terwijl ik mijn weg zocht tussen de portakabins door, een mededeling over het terrein schallen: of dokter Turnbull zich wilde melden bij het kantoor van meneer Gunn. Dat was ook grappig, dacht ik, als hij eens wist waar de decaan en ik het net over hadden gehad...

Gunn wist waar we het over hadden gehad. Hij wist het op het moment dat ik uit de kamer van de decaan kwam, omdat Gunn en de decaan vrienden voor het leven waren, iets waar ik niet op gerekend had.

Op het moment dat ik zijn kantoor binnenstapte, explodeerde Gunn. ‘Hoe durf je me te vernederen!’ schreeuwde hij. Zijn hoofd was zo rood dat ik dacht dat het uit elkaar zou spatten, evenals verscheidene inwendige organen. ‘Als je weggaat,’ zei hij, terwijl hij naar me wees, ‘zal ik ervoor zorgen, nee, ik zal er zelfs mijn missie van maken, dat er in het hele land geen ziekenhuis is dat jou wil aannemen. Heb je me begrepen? En nu, eruit!’

Dus zo kwam ik van de regen in de drup. En nog steeds wist ik niet wat ik nu eigenlijk had misdaan.

Mijn ambitie om chirurg te worden ging al snel in rook op.

Ik was verbijsterd en ongerust totdat ik langzaam witheet werd van woede. Hoe ik durfde? Hoe durfde hij, verdomme.

Ik had geen idee waarom hij me niet mocht, behalve dat het diep zat, iets waar hij niets aan kon doen.

Waarom gedroeg deze man zich zo gewelddadig tegen me?

Nadat ik Edinburgh en Bangour had verlaten, slaagde ik erin om de RAF ervan te overtuigen dat ik nog een halfjaar op de spoedeisende hulp moest werken om datgene wat ik tijdens mijn eerste stage had geleerd toe te leren passen. Ik ging aan de slag op het eiland Jersey, een periode die erg leuk bleek te zijn. Mijn tweede stage was op de afdeling chirurgie in Bangour. Ik hoopte dat mijn werk op de spoedeisende hulp me zou helpen om een geschikte, nieuwe richting op te gaan. De vraag was of ik mijn wens om chirurg te worden moest blijven najagen of dat ik van tactiek moest veranderen en algemeen arts moest worden.

Artsen zijn diagnostici. Chirurgen zijn technenuten, de mensen die de messen hanteren. Ik had hen altijd gezien als artsen die aan de top van de hele medische professie zaten. Nu was ik er niet meer zo zeker van en ik werd doodmoe van die onzekerheid.

Omdat ik er altijd van overtuigd was geweest dat chirurgie de baan voor mij was, had mijn ervaring bij de meester mij zo beschadigd dat ik er onzeker door was geworden, stuurloos. Ik besloot door te gaan in de hoop meer te weten te komen.

Ik solliciteerde naar de functie van arts-assistent in Northampton, Brighton en in het St. Bartholomew's en het Westminster-ziekenhuis in Londen. Het was anders in die tijd. Als je was opgegroeid in Schotland had je niet veel mogelijkheden om naar het zuiden, naar Engeland, te gaan.

Als gezin gingen we altijd ten noorden van de grens op vakantie. Als we mijn oom, tante, neven en nichten in Coldstream bezochten, staaarde ik naar Engeland vanaf de oevers van de rivier de Tweed en had ik het gevoel dat ik naar een vreemd land keek. Als kind geloofde ik half dat de roodrokken plotseling van achter de bomen tevoorschijn zouden komen en met hun vuursteengeweren op me zouden schieten.

Al snel mocht ik op gesprek komen bij verscheidene ziekenhuizen in het zuiden. Tijdens mijn eerste gesprek in het Northampton General werd me een baan aangeboden. De vragensteller, een consulterend chirurg, vertel-

de me dat hij erg onder de indruk was van mijn referentie van meneer Gunn. Op de een of andere manier wist ik een glimlach te onderdrukken.

Hetzelfde gebeurde in Brighton. Hier kreeg ik het verleidelijke vooruitzicht van drie maanden op de spoedeisende hulp aangeboden en vervolgens de mogelijkheid om nog drie maanden op de afdeling plastische chirurgie in East Grinstead te werken. Daar hadden de artsen van de RAF tijdens de Tweede Wereldoorlog hun plastisch chirurgische vaardigheden ontwikkeld. De piloten van de RAF die daar plastische chirurgie ondergingen, uitgevoerd door de geduchte Archibald McIndoe, stonden bekend als de Guinea Pig Club, de proefkonijnenclub.

De verleiding om verder te gaan op het chirurgische pad was groot, maar ik besloot om eerst te kijken wat Londen te bieden had. St. Bartholomew's was een prettige plek met een goede reputatie, maar er was iets heel bijzonders met het Westminster-ziekenhuis, iets wat me meteen raakte. Vandaar dat ik op het aanbod inging. Vier aanbiedingen na vier sollicitatiegesprekken. Geen slechte score, dacht ik. Ik hoopte alleen dat ik de juiste keus had gemaakt.

Het Westminster-ziekenhuis bleek de perfecte remedie te zijn na Tony Gunn in Schotland, waar een deel van me de hele tijd had gewacht tot de bom zou barsten.

Op de afdeling spoedeisende hulp van het Westminster kreeg ik met geesteszieken te maken op een schaal die ik nog niet eerder was tegengekomen. Ik behandelde regelmatig mensen met schizofrenie en manische depressies, ziekten die toen veel minder goed begrepen werden dan tegenwoordig, en ik raakte geïntrigeerd. Er waren ook mensen met acute stressverschijnselen als gevolg van een aantal van de eerste terroristische aanslagen in Londen: de golf bomaanslagen van de IRA die door de stad en andere delen van Engeland joeg in de jaren zeventig en tachtig.

In het Westminster kwam de diagnosticus in me naar boven. Ik wilde weten waardoor mijn patiënten ziek waren geworden. Intuïtief scheen het me toe dat veel geestelijke aandoeningen een biologische oorsprong hadden, een biologische route. En als dat het geval was, moesten de wegen om ze te begrijpen, net als bij elke andere ziekte in het lichaam, te identificeren zijn.

Ik liet mijn baard staan, droeg ribfluwelen jasjes en werd verliefd op een leerling-verpleegkundige die Alison heette. Ik ging gemakkelijk op in de rol van relaxte dokter totdat het bericht kwam van de raadgevend geneesheer van Kelvin House, de Central Medical Establishment for General Medicine (de centrale medische raad voor de algemene geneeskunde) bij de RAF.

Alle raadgevende geneesheren uit alle medische disciplines verzamelden zich in Kelvin House. Het was de algemeen raadgevend geneesheer die me had uitgenodigd om daar mijn sollicitatie te bespreken.

Luchtcommandant Kelly, een zeer gedistingeerd uitzierende man, heette me welkom in zijn spreekkamer, een groot, fris kantoor op de derde verdieping.

Ik wenste opeens dat ik mijn baard had afgeschoren. Ik droeg een ribfluwelen jasje met leren elleboogstukken, maar wel groen en niet bruin. Ik had er nog net aan gedacht om een exemplaar van Sartres *Les chemins de la liberté* in mijn zak te steken toen ik de spreekkamer binnenliep.

Ik vond Brian Kelly meteen aardig. Hij stond op en vroeg opgewekt: ‘Dus jij wilt arts worden bij de Royal Air Force?’

‘Ja,’ zei ik tegen hem, ‘heel graag.’

Ik legde uit dat ik me wilde specialiseren en dat ik vroeger chirurg wilde worden. Maar dat ik tijdens mijn werk op de spoedeisende hulp van het Westminster er nog eens goed over had nagedacht en tot een besluit was gekomen. ‘Je kunt nooit voorspellen welk probleem het volgende is dat binnenkomt. Ik ben erachter gekomen dat ik de diagnostische uitdagingen die bij geneeskunde op je afkomen leuk vind en ik zou er graag beter in worden.’

‘Goed, laten we eens kijken,’ zei hij, en hij schoof een electrocardiogramuitdraai die op zijn bureau lag naar me toe. Hij legde uit dat het een ecg was van een straaljagerpiloot van de Deense luchtmacht. Deze piloot had hartritmestoornissen(extrasystole) en was doorverwezen voor nader onderzoek.

Ik keek naar het diagram en kon gemakkelijk de extra krachtige hartslagen eruit halen. Ik had een hoop ervaring opgedaan in het bestuderen van ecg's op de extreem drukke hartbewakingsafdeling tijdens mijn stage in Jersey, waar mijn begeleider, dokter McInnes, een bovengemiddelde interesse had voor cardiologie. Nog recenter was het een dagelijks onderdeel geweest van mijn baan op de spoedeisende hulp van het Westminster.

Ik kon niets anders doen dan een sprong in het diepe wagen. ‘Ik denk dat deze versterkte contracties niet veroorzaakt worden door een ziekte,’ zei ik. ‘De P-golf is normaal, de P-R-interval heeft de normale lengte en het QRS-complex begint op het juiste moment en heeft de juiste breedte.’

Ik legde in medische bewoordingen uit dat de hartritmestoornissen voorkwamen op de normale elektrische toppen en dat deze normaal waren en een normale vorm hadden; het enige was dat ze ‘extra krachtig’ waren.

Ik hoorde hem zeggen: ‘Goed zo.’

Toen kwam de volgende vraag: ‘Zou je hem toestemming geven om te vliegen?’

Het was geen wilde gok, want ik was er behoorlijk zeker van wat ik zou doen, maar toch was ik een beetje zenuwachtig. Dit was de meest ervaren arts van de RAF en mijn toekomstige carrière hing af van mijn antwoord.

Ik zei dat ik een ecg wilde zien waarbij de piloot werd getest, en, voilà, precies op dat moment klopte zijn medisch technicus op de deur en kwam binnen met een ecg van de test.

‘Kijk er eens naar en vertel me dan wat je ervan denkt.’

Ik bestudeerde de grafiek. ‘Nou, de extrasystole is verdwenen wat inhoudt dat de hartspier gezond is en ja, ik zou hem toestemming geven om te vliegen.’

Kelly leunde achterover in zijn stoel en glimlachte. ‘Wanneer wil je beginnen?’

Ik leerde hier het volgende van. Als de verstandhouding goed en bemoedigend was, hadden mensen de neiging om goed te presteren. Haal de druk eraf en mensen vertellen je de dingen die je wilt weten. Mensen weten meestal al wat er aan de hand is en moeten alleen nog de kans krijgen om het aan de juiste persoon te vertellen. Raden of ingewikkelde interpretaties zijn helemaal niet nodig.

En de juiste persoon zou worden vertrouwd, omdat hij je een veilig gevoel gaf, niet de leiding wilde nemen en niets veroordeelde.

Ik besepte dat ik goddank op een plek terecht was gekomen die een wereld van verschil was met die van Tony Gunn.

In Jersey vroeg dokter McInnes me, na ongeveer een halfuur waarin ik de patiënt kon beoordelen, hoe je je tijd moest verdelen tussen het lezen van een status en het onderzoek. Met andere woorden, hoeveel tijd moest je aan elk ervan besteden?

Ik vertelde hem dat ik dacht dat je evenveel tijd aan zowel de status als het onderzoek moest besteden.

Hij vertelde me dat zijn ervaring hem geleerd had om vijftwintig minuten te besteden aan het vragen naar de voorgeschiedenis van de patiënt, echt te lúisteren naar zijn verhaal, en slechts vijf minuten aan het bevestigen van de diagnose, omdat je tegen die tijd, ergens diep vanbinnen, al wist wat het was.

Deze stageaanpak sprak me erg aan. Ik leerde er ook nog iets anders van. Er zouden ‘Merlijnen’ voorbijkomen in het leven en het was de truc die te herkennen en te luisteren naar wat ze te zeggen hadden, omdat ze

een heleboel meer over hun vakgebied wisten dan jij. Luisteren, zo zei ik tegen mezelf, was het geheim.

Ik kwam door mijn sollicitatiegesprek heen en werd officieel aangenomen bij de medische eenheid van de RAF.

Ik maakte de halfjaarlijkse periode op de spoedeisende hulp bij het Westminster af, zei vaarwel tegen mijn nieuwe vrienden en ging terug naar Edinburgh om mijn uniform en andere spulletjes op te halen. De lange reis naar het noorden zou gevolgd worden door een veel kortere naar het zuiden naar de RAF in Leeming, in North Yorkshire, waar ik gezuiverd zou worden van alle slechte gewoonten die ik in het burgerleven had opgepikt.

De medische unit van de RAF had graag vanuit praktische overwegingen dat alle artsen op de juiste wijze kennismaakten met de luchtmacht. Ik werd gedurende ongeveer een jaar naar een oefenbasis gestuurd voordat ik verhuisde naar de exclusievere medische omgeving van een ziekenhuis.

In Leeming werd er gevlogen met Jet Provosts voor de SORF (de vlieg-school voor herhalingscursussen) en met Bulldogs (aangedreven door zuigermotoren) voor de RNEFTS (de basisvliegopleiding voor de Royal Navy). De SORF was gewend om ervaren piloten te herintroduceren in de luchtmacht nadat ze een tijd achter een bureau hadden 'gevlogen'. De RNEFTS leidde marineofficieren op voor een carrière in de Fleet Air Arm, de marineluchtmacht.

Mijn baas, arts van de Geneeskundige Dienst, majoor, nam uiterst nauwgezet het protocol met mij door voor mijn eerste gesprek met de 'hoge baas' op het hoofdkwartier. We oefenden tot uit den treuren hoe ik buiten de kamer moest wachten met mijn pet op en mijn handschoenen in mijn linkerhand totdat hij 'binnen' riep. Dan pas mocht ik de deur openen, met mijn rechterhand, de kamer in gaan, de deur achter me dichtdoen, me omdraaien, naar het bureau van de 'hoge baas' lopen, in de houding springen en strak salueren (bij de RAF ging dit volgens het principe 'de langste route naar boven, de kortste route naar beneden') en in de houding blijven staan totdat ik werd uitgenodigd om te gaan zitten.

Ook dit ging op een bepaalde manier, leerde ik. Je nam je pet af met je rechterhand, legde de handschoenen uit je linkerhand in de omgekeerde pet, bewoog je achteruit naar de stoel die voor het bureau stond, ging zitten, sloeg je rechterbeen over je linkerbeen en hield de pet met daarin de handschoenen op je schoot. Je gooide niet je pet naar een han-

dige kapstok zoals in de film gebeurde. Ik was nerveus en vroeg me af of mijn haar wel kort genoeg was.

‘Turnbull,’ begon de hoge baas, ‘wanneer heb je voor het laatst gesaluëerd?’

Er klonk geen dreiging in zijn stem door, maar daardoor liet ik me niet voor de gek houden. De hoge baas was straaljagerpiloot geweest en ik wist al dat piloten in staat waren om hun gevoelens uitstekend in de hand te houden.

‘Nou, eerlijk gezegd zal dat bij de padvinders geweest zijn.’

‘Dat dacht ik al,’ zei hij. ‘Ik heb die groet met drie vingers niet meer gezien sinds ik zelf bij de padvinders zat. Welkom.’

Na ongeveer een maand in Leeming werd ik voor het eerste deel van mijn medische training naar de RAF-basis in Henlow gestuurd. Gekwalificeerd en herintredend RAF-personeel onderging niet langer de veel uitgebreidere beginnerstraining in Cranwell; we gingen in plaats daarvan op een cursus van een maand in Henlow. Dus ik sloot me aan bij een groepje artsen, tandartsen, verpleegsters en legerpredikanten. De cursus was zeer de moeite waard. Ik leerde er over het rangenstelsel, procedures en systemen, en hoe ik moest marcheren en mijn broek moest persen.

Het was 1975 en de computertechnologie had haar intrede nog niet gedaan. Het leek wel alsof we continu met de hand formulieren invulden voor van alles en nog wat. Vaak moesten we steeds maar weer het proces met dezelfde formulieren herhalen. Hierdoor raakte ik verveeld en vulde een beetje balorig bij mijn interesse en hobby’s ‘ichtyologie’ in. Eigenlijk was ik altijd al gefascineerd door vissen geweest en in mijn jeugd had ik thuis een aquarium. Ik had er zelfs over gedacht om er mijn werk van te maken door een opleiding te volgen tot zeebioloog. Nu bedacht ik terwijl ik telkens weer die formulieren in moest vullen, dat ik in elk geval de voldoening had dat die verdomde mensen van de administratie het woord ‘ichtyologie’ zouden moeten opzoeken.

Degene die dat inderdaad deed, was een kostelijke kerel, hij was onze kapitein. Ondanks het feit dat hij doof was voor hoge tonen doordat hij op de Vulcan-bommenwerpers had gevlogen en nu deel uitmaakte van het grondpersoneel, was hij opvallend welwillend tegenover artsen.

Hij riep me bij zich in zijn kantoor. Hij was opgewonden omdat hij het recentste exemplaar van de legerraadinstructies, de zogenaamde DCI’s had gekregen. De DCI’s werden maandelijks gepubliceerd en bevatten aankondigingen over veranderingen aan het uniform en andere essentiële, maar behoorlijk saaie dingen in het RAF-leven. Heel af en toe bevatten de DCI’s echter wel iets heel spannends. Deze aankondiging viel

absoluut in die categorie. Het was een oproep voor vrijwilligers om het komende jaar mee te doen aan een gezamenlijke legerexpeditie naar Elephant-eiland op Antarctica. Hij had de aankondiging vluchtig doorgelezen en het woord ‘ichtyologie’ opgepikt en herinnerde zich dat hij dat woord op een van mijn formulieren had zien staan. Een van de redenen waarom ik bij de luchtmacht was gegaan, was om te kunnen reizen en ik wist gewoon dat ik mee moest met die reis. De kapitein liet me zien hoe ik de aanvraag moest invullen.

Nadat ik mijn tijd in Henlow had volbracht, ging ik op een cursus van twee weken bij de RAF-basis in Halton. Daarna keerde ik terug naar Leeming waar commandant Kelly me vertelde dat hij een beginnend arts nodig had op Cyprus, in het RAF-ziekenhuis in Akrotiri. Ik begon te beseffen hoe klein het wereldje van de RAF werkelijk was toen ik in de brandende hitte van het Middellandse Zeegebied uit de VC10 stapte en begroet werd door een vent die ik had leren kennen in Leeming: een Schot met een gezicht vol sproeten. Hij heette Eric Henry. Hij was bevorderd tot sergeant der 1e klasse en gaf nu leiding aan het bergreddings-team in Akrotiri.

Een uitstekende baan als arts bij de RAF, zon en een leuke groep mensen. Ik kon me geen betere manier bedenken om de komende drie maanden door te komen.

Eric Henry had de leiding gehad over het bergreddingsteam in Leeming. Ik had er geen idee van dat hij ook op Cyprus was, en nog minder wat mijn rol zou zijn. Mijn overplaatsing had met een verbazingwekkende snelheid plaatsgevonden. Maar dat, zo had ik achteraf ontdekt, was een van de curieuze geneugten van de RAF. Vaak leek het alsof niemand wist wat er aan de hand was. Deze uitzonderlijke set-up paste beter bij me dan ik ooit had gedacht.

‘Eric,’ zei ik, ‘wat doe jij hier in vredesnaam?’

Hij schudde me de hand en vertelde het me.

‘Volgende domme vraag. Wat doe ik hier?’

‘Jij, Turnbull, bent de nieuwe dokter van het bergreddingsteam. Het ziet er naar uit dat we een bergbeklimmer van je moeten maken.’

Voor mij, een zevenentwintigjarige die pas drie keer in zijn leven in het buitenland had doorgebracht, was Cyprus even exotisch als ik hoopte dat het zou zijn. Het gaf me ook inzicht in de gedachtewereld van mannen die bikkelhard waren. In Leeming had ik al een aantal bergreddingswerkers leren kennen.

De RAF heeft de Mountain Rescue Service, de bergreddingsunit, afge-

kort MRS, opgericht in 1943. De bergreddingswerkers van de RAF zijn overal gestationeerd waar de RAF en het Britse leger zijn gelegerd of waar operaties worden uitgevoerd. De MRS wordt volledig bemenst door enthousiaste vrijwilligers: mannen en vrouwen die hun vrije tijd opofferen en hun leven wagen om mensen te redden die in de bergen in de problemen zijn geraakt, soms door regelrecht dom gedrag. Ze komen uit alle geledingen en krijgen niet betaald voor de fikse trainingen die ze regelmatig moeten volgen om doeltreffend te kunnen blijven opereren.

Veel van hun reddingswerk bestaat uit het opsporen en redden van mensen die niet bij de luchtmacht horen, zoals oorspronkelijk de bedoeling was, maar uit burgers die de barre weersomstandigheden in de bergen hebben onderschat. Bergreddingswerkers trekken er onder alle weersomstandigheden opuit, vierentwintig uur per dag, zeven dagen per week; volgens het motto dat op hun wapen staat: *Whensoever* (om het even wanneer).

Kort nadat ik op Cyprus aankwam, kreeg ik de kans om met hen mee op oefenweekend te gaan. We reisden dat weekend per vrachtwagen naar het Troodosgebergte van Akrotiri, sloegen daar de tent op voor de nacht, stonden de volgende ochtend heel vroeg op en cirkelden de hele dag door de heuvels. Hartstikke leuk, maar het was bloedheet.

Het groepje heuvels had geen natuurlijke bergkam. Dus als we een heuvel hadden beklommen, moesten we helemaal afdalen voordat we weer omhoog konden naar de top van de volgende heuvel. Ik was fit doordat ik veel rugby had gespeeld en was vastbesloten om de tocht te volbrengen, maar na acht uur liep ik tijdens mijn laatste beklimming letterlijk vast. Ik kreeg pijnlijke kramp in mijn benen en ze deden het gewoon niet meer. Ik moest zelf gered worden.

Mijn medebergreddingswerkers goten water met zout door mijn keel en ik kan me nog steeds dat vreemde gevoel voor de geest halen toen de kracht in mijn benen terugkeerde. Een zonnesteek kan vaak fataal zijn. Op die specifieke dag was ik echt tot het gaatje gegaan.

Dat was mijn vuurdoop bij de MRS. Toen ik bij de MRS zat, namen we ook deel aan een grote oefening in Pakistan. We vlogen van Akrotiri naar Karachi in een Hercules die volgeladen was met onze uitrusting. Er deed zich nog een klein drama op het militaire vliegveld van Karachi voor toen een van onze laadmeesters bij het uitladen van het vliegtuig zijn bovenbeen openhaalde aan een uitstekend stuk metaal. De wond moest gehecht worden. Deze klus vroeg het uiterste van mijn plastisch chirurgische vaardigheden en leverde me de bijnaam 'de slager van Karachi' op.

In de officiële lezing in het boek *Whensoever* wordt de MRS omschreven als schijnbaar weinig militair: ‘Maar achter deze ogenschijnlijk nonchalante houding gaat een gedragscode schuil die in de afgelopen vijftig jaar is verfijnd.’ (Dit boek is in 1993 verschenen.) ‘Rang en status vervangen het normale militaire rangenstelsel binnen de RAF. Respect wordt verdiend door daden, niet door woorden. Van nieuwe leden wordt verwacht dat ze hard werken. Van alle leden wordt verwacht dat ze als een team samenwerken, elkaar aanvullen en bijdragen aan de teamspirit.’

Alle bergreddingswerkers houden van de bergen, maar hun klimvaardigheden en enthousiasme zijn niet altijd hun belangrijkste eigenschappen; onbaatzuchtigheid is ook vereist. ‘Degenen die niet gemakkelijk integreren en geen gevoel voor humor weten te behouden,’ zo wordt er in *Whensoever* gezegd, ‘zullen niet lang in het bergreddingsteam van de RAF blijven.’

Misschien genoot ik daarom zo van hun gezelschap. Teamgeest was alles en in tegenstelling tot andere mensen die ik bij de RAF was tegengekomen, wilde geen van hen ook maar in de verste verte de baas over de ander spelen. Ze zorgden voor hun eigen mensen. Buitenstaanders moesten zichzelf eerst bewijzen voordat ze werden geaccepteerd. Kortom, ze waren hard, bikkelhard, waardoor dertien jaar later Lockerbie des te schokkender en betekenisvoller was. Het bleek een waar keerpunt te zijn in mijn begrip van wat traumatische stress was en hoe hij kon worden behandeld.

Na mijn terugkeer van Cyprus in januari 1976 liep ik nog een korte stage in Leeming en daarna werd ik overgeplaatst naar het RAF-ziekenhuis in Ely, in Cambridgeshire. Ik was er erg op gespitst geweest om chirurg te worden maar had die ambitie inmiddels laten varen. Ik bevond me op een ander carrièrepad, had het gevoel dat er ‘iets’ zou gebeuren en dat het goed zou zijn. Dat was ook zo, maar dat ging een beetje anders dan ik ook maar in de verste verte had kunnen voorspellen. Tegen die tijd was ik op papier uitgekozen voor de expeditie naar Antarctica. Tijdens mijn eerste jaar in Ely was ik druk bezig om een nieuw vak te leren, hoewel ik een goede start had gemaakt op Cyprus dankzij specialist luitenant-kolonel Rex Fitzgerald, een uitermate deskundige arts.

In Ely bevond ik mij onder de vleugels van een andere uitstekende specialist, alweer een luitenant-kolonel: Fredoon ‘Fred’ Amroliwalla. Fred, de vader van BBC-nieuwscorrespondent Matthew, was uiterst grondig en ik hield van zijn aanpak omdat het mijn nieuwsgierigheid, de diagnosticus, de detective in me aansprak, of hoe je het ook wilt noemen.

Veel specialisten werken in de geest van Lancelot Spratt, de opvlie-gende chirurg die in de jaren vijftig werd gespeeld door James Robertson Justice in *Doctor in the House* en de daarop volgende films. Deze speci-alisten maken er een deugd van om zo kortaf mogelijk te zijn als ze over de afdeling lopen en commentaar te leveren op de statussen van onge-lukkige, verwarde patiënten die op een operatie wachten. Maar Fred niet. Fred was uiterst nauwgezet. Als ik hem vergezelde op zijn ronde, viel me op dat hij niet alleen elk onderdeel van de status van een patiënt bestudeerde, maar dat hij ook behoorlijk wat tijd besteedde aan een ge-sprek met de patiënt. Hij haalde een hoop extra, relevante informatie uit deze gesprekken en ik kon zien dat het de patiënten bovendien gerust-stelde. Dit maakte diepe indruk op me en het herinnerde me aan het adagium waarmee ik vertrouwd was geraakt toen ik de medische prak-tijk in ging:

Chirurgen weten niets en doen alles

Artsen weten alles en doen niets

Psychiaters weten niets en doen niets, en

Pathalogen-anatomen weten alles, maar het is verdorie te laat om er nog iets aan te doen!

Op een dag trok Fred me zijn kantoor in om het over mijn jaarlijkse beoordelingsverslag te hebben, een onvermijdelijk terugkerende routine voor iedereen die in het leger werkt. In het beoordelingsverslag, ACR genoemd, staan alle aspecten van de persoonlijke ontwikkeling van een soldaat, van zijn professionele ontwikkeling tot zijn gedrag in de mess.

In tegenstelling tot de twee andere legeronderdelen werd in mijn tijd het geschreven beoordelingsverslag bij de RAF niet getoond aan degene die het betrof. Ik heb me vaak afgevraagd waarom dit zo was en ben tot de conclusie gekomen dat de RAF, als de adolescent van de drie legeron-derdelen qua gedrag overeenkwam met zijn puberale tegenhangers in de echte wereld. Het gebrek aan vertrouwen in de eigen vaardigheden was er bij de RAF een van. Fred kon me echter tot zijn vreugde vertellen dat mijn beoordeling over 1976 erg goed was en dat ik me geen zorgen hoefde te maken. Ik was blij dat ik zo'n buitensporig schouderklopje had gekregen van iemand die ik zo bewonderde.

Toen Fred uiteindelijk terugkwam, werd ik overgeplaatst naar een heel andere plek: Antarctica. Meer dan honderd soldaten van de marine, luchtmacht en landmacht, evenals van de mariniers, hadden zich aange-

meld om op expeditie te gaan naar Elephant-eiland. Maar uiteindelijk gingen er op 20 november 1976 slechts zestien man aan boord van een vliegtuig op Heathrow, en ik had het geluk om een van hen te zijn. Het eerste deel van de reis ging naar Rio de Janeiro. Ik had een Winston Churchill Memorial-beurs gekregen om onderzoek te doen naar plankton rondom de Elephant-eilandengroep. Sir Peter Scott vertelde me tijdens mijn sollicitatiegesprek in het hoofdkwartier van de Trust dat er in 1976 enorm veel interesse was naar het voortbestaan van het krill dat zich voedde met plankton, dus daar ging ik.

Frank Worsley, een van de overlevenden van de rampzalige Shackleton-expeditie uit 1916, had over onze bestemming geschreven: 'Het is onmogelijk om de vijandige sfeer op Elephant-eiland accuraat te beschrijven: de gierende wind en jagende stormen, het geraas waarmee stukken ijs zo groot als de koepel van de St. Paul's-kathedraal van de gletsjers afkalfden.' Zestig jaar later was ik een van de twee expeditieartsen die voor Elephant-eiland werden ingescheept op de naamgenoot van de *Endurance*, de ijspatrouilleboot van de Royal Navy. We zouden drie maanden op het ijs verblijven.

De expeditieleider was een luitenant-ter-zee 1ste klasse bij de Royal Navy, een grote, gedecideerde man en bovendien een genieofficier. Chris Furse was op veel manieren uit hetzelfde hout gesneden als Shackleton. We hadden veel dingen gemeen. Hij was een groot kunstenaar, wist veel van de natuur en in het bijzonder van vogels. Furse was een interessante, verstandige vent, een polyhistor, en ik zag hem als een gelijkgestemde geest.

Op een middag, tijdens het eerste deel van onze reis vanaf Buenos Aires, een reis van enkele dagen richting de Falklandeilanden, stond ik op de achtersteven terwijl ik naar het kielwater keek en Furse bij me kwam staan. We brachten een tijdje door in stilte, waarbij we beiden naar het water en de albatrossen die het schip volgden keken.

We bevonden ons op een deel van de zuidelijke oceaan die de Antarctische Convergentie wordt genoemd. Het is een watergordel die zich om Antarctica slingert waar koud, noordwaarts stromend, antarctisch bodemwater het relatief warme water van subantarctica tegenkomt. Ze vormen daar een natuurlijk gebied waarin stromen samengaan en een hoge oceanische productiviteit ontstaat, vooral van het antarctische krill. Er bestaat geen arctisch equivalent door de hoeveelheid land die de noordelijke poolregio omringt. De kleur van het water was ongelooflijk mooi, aan één kant van de convergentie het diepe blauw van de Atlantische Oceaan en aan de andere kant het bleke blauw van de koelere pool-

zeeën, en bovendien zwom een school orka's met ons mee alsof ze ons de weg wezen.

Maar de Antarctische Convergentie stond ook bekend om zijn wisselvallige weer – het kon in een tel omslaan – en toen ik naar de lucht keek, zag ik dat aan bakboordzijde de wolken zich samenpakten. Terwijl we aanstalten maakten om naar binnen te gaan, draaide ik me naar Furse toe en vroeg hem iets wat me sinds we aan boord waren gegaan al bezighield.

‘Ik weet dat pinguïns alleen op de Zuidpool leven, maar is er ook een soortgelijke vogel die op de Noordpool leeft?’

Furse stond abrupt stil, draaide zich om en keek me aan. ‘Als je het antwoord op die vraag niet weet, dan hoor je niet op deze verdraaide expeditie thuis.’

En dat gezegd hebbende, stormde hij naar binnen.

Vanaf dat moment werd het steeds erger.

Nadat we onze uitrusting, tenten en kano's hadden uitgetest tijdens een gewenningsperiode van twee weken op de Falklandeilanden, pakten we alles weer in en gingen naar onze eindbestemming, de Elephant-eilandengroep in de Zuid-Shetlandeilanden. Ons team van zestien werd in twee groepen opgesplitst om expedities te ondernemen naar twee nabijgelegen eilanden, Clarence-eiland en Gibbs-eiland. Chris Furse was de leider van de hele expeditie en was een paar jaar eerder ook daadwerkelijk op Elephant-eiland geweest. Hij leidde de groep die naar Gibbs-eiland ging, terwijl de assistent-leider, luitenant-ter-zee 1e klasse John Highton, de leiding had over de tweede groep met bestemming Clarence-eiland. Gelukkig, gezien de ‘kilte’ tussen Furse en mij, zat ik in Hightons team. Het plan was om de groepen, samen met onze voorraad, per helikopter te vervoeren. Op het achterdek van de *Endurance* stonden twee Wasp-helikopters en deze zouden worden gebruikt om ons aan land te zetten en daarna onze uitrusting en voedsel in onder de helikopter hangende netten naar het eiland te vervoeren zodat we ons kamp konden opslaan.

Op de ochtend van de overtocht waren de weersomstandigheden veelbelovend mooi: de zee was zeer kalm, de lucht azuurblauw. De eilanden, hun bergtoppen bedekt met ijs en sneeuw, schitterden als diamanten.

Chris Furse had me belast met het optakelen van onze uitrusting uit het laadruim aan de voorkant van het schip, een taak die een hijsblok, een stevig touw en alle kracht die ik in me had vereisten. Iedereen die eraan mee werkte, voelde de noodzaak om op te schieten, omdat er elk moment een weersomslag kon komen en we maar weinig tijd hadden om de helikopters te laden en te laten opstijgen.

Plotseling werden onze pogingen onderbroken door de bootsman, een man die niemand van ons durfde tegen te spreken, die aankondigde dat het touw dat we gebruikten niet dik genoeg was. Hij zei tegen me dat ik even moest ophouden totdat hij een touw had gevonden dat wel de juiste dikte had.

Ik balanceerde een voorraadkist van zo'n 45 kilo aan de rand van het laadruim, terwijl ik wachtte tot de bootsman terugkwam en op adem probeerde te komen toen Furse verscheen. Hij liep snel over het middendek en kwam van de achtersteven waar de helikopters klaarstonden om de uitrusting aan land te brengen.

Hij nam de situatie in één oogopslag op en rende recht op me af totdat onze neuzen elkaar bijna raakten.

‘Als ik je vraag om iets te doen... dan doe je het verdomme goed!’ schreeuwde hij, terwijl de spieren in zijn nek straktrokken.

Hij pakte me bij de schouder en draaide me om. Het was een wonder dat de kist niet het laadruim in stortte. Ik vloog over het dek en plofte neer tegen de verschansing.

Ik had slechts één keer eerder een ‘waas voor ogen’ meegemaakt, op het rugbyveld, maar dit was van een totaal andere orde.

Als zevenentwintigjarige luchtmachtluitenant was ik ruim de mindere van Furse, maar het kon me niet schelen, ik dacht er zelfs niet over na. Ik stond op, liep terug naar waar hij stond, pakte hem bij de schouder en gooide hem over het dek. Hij was diep geschokt.

Nog niet zo lang geleden was het slaan van een meerdere op een schip een halmsisdrijf, maar dat kon me ook niet schelen. Zover was ik heen.

Furse herpakte zich en beende vastberaden op me af, zijn gezicht stond woedend. Ik pakte de kist die nog steeds op de rand van het laadruim balanceerde en gooide hem op het dek voor mijn voeten tussen hem en mij in. Het was een signaal: tot hier en niet verder. We waren beiden onze zelfbeheersing kwijt; we vielen terug op ons oerinstinct: woede en agressie. We draaiden in het rond, als een stel rondsluipende tijgers.

Ik wees eerst naar het gezicht van Furse en vervolgens naar de kist en zei: ‘Verdwij uit mijn ogen of het ziet er nog slechter voor je uit, dat zweer ik je.’

Tot mijn verbazing luisterde hij.

Toen we eenmaal op Clarence-eiland waren, twee maanden lang het thuis van ons team van acht man, had ik de kans om na te denken over wat er was gebeurd. Wat aan me knaagde was dat er een patroon bestond. Tony Gunn, Fred Amroliwalla en nu Chris Furse... lag het aan hen of lag het aan mij?

Ik was vooral geschokt door mijn confrontatie met Furse. Het was de meest directe confrontatie die ik ooit met iemand had gehad. Het was zelfs juffrouw Roberts niet gelukt om zoveel woede in me op te wekken als Furse had gedaan. Ik was nog nooit zo boos geworden als op het schip. Wat even verontrustend was, was de wetenschap dat er iets in mij moest zijn waarop al deze mensen hadden gereageerd. Wat was dat? Het noopte me tot zelfonderzoek. Ik voelde mijn toekomst wegglijpen; alsof ik die niet langer in de hand had. Ik moest opnieuw de controle terugkrijgen.

Op een avond zaten we aan het avondeten in het basiskamp, een groepje tenten dicht bij de kustlijn, terwijl we ons best deden om de huilende Zuid-Atlantische wind buiten te negeren. We aten vaak samen en hadden 'dinertjes', waarbij de ene tent de andere probeerde te overtreffen met een fantasierijke maaltijd van de ingrediënten uit onze voorraden. Ik herinner me dat een van onze teamleden luchthartig het onderwerp van mijn aanvaring met Furse ter sprake bracht, die veilig op een ander eiland zat, vele kilometers verderop. Hij vroeg of ik iets had gedaan waardoor ik hem had geïrriteerd en ik zei dat ik dacht van niet. Toen herinnerde ik me het moment waarop we op de achtersteven van de *Endurance* hadden gestaan, naar het kielwater hadden gekeken en over pinguïns hadden gesproken.

Ik vertelde hun over onze ietwat vreemde woordenwisseling – mijn vraag of een pinguïn een tegenhanger had op de Noordpool – en dat Furse zich dood geërgerd had.

'Het is een ork,' zei iemand. Hij spelde het: 'O-r-k.'

Ik lachte. 'Die bestaan niet. In elk geval niet buiten Midden-aarde. Je bedoelt een alk: a-l-k.'

Er ontstond een hevige discussie over alken, orks, pinguïns en of er werkelijk een bewoner van de Noordpool was die kon wedijveren met de pinguïn op Antarctica. Te midden van dit alles nam John Highton me stilltjes terzijde en vertelde me het volgende. Mensen zoals Furse, zei hij, mensen die veel weten over veel dingen, zijn erg beschermend ten opzichte van hun kennis. Misschien was het strikt genomen niet mijn persoon tegen wie hij iets had, maar was het mijn enthousiasme, zei John.

Dit was voor het eerst dat ik erbij stilstond en hierover nadacht. Ik had Chris Furse beschouwd als een medepolyhistor; iemand die, net als ik, van kennis hield om de kennis – iemand die, net als ik, ervan hield om erover te praten. Een paar maanden later was ik terug in Ely en ik moest steeds denken aan wat ik had geleerd. Mensen als Gunn en Amroliwalla

waren de besten in hun vakgebied. Ze waren machtige, zeer goed geïnformeerde persoonlijkheden; ze hielden er niet van om te worden uitgedaagd. Ik was er totaal niet in geïnteresseerd om hen uit te dagen, maar ik wilde graag leren. Ik voelde me precies zoals ik me al die jaren eerder in het klaslokaal bij juffrouw Roberts had gevoeld. Ik werd gestraft voor mijn nieuwsgierigheid en dat was niet fijn. Het maakte me eigenlijk ontzettend kwaad.

Waar kon ik binnen de medische professie een discipline vinden waarbinnen het mogelijk was om een vreemde eend in de bijt te blijven, een enthousiasteling in een wereld van persoonlijkheden die die eigenschap onvermijdelijk als een uitdaging zouden zien?